

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

КУДРИЦЬКА ТЕТЯНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 325.15+94(477)''1920/1940''

**ШВЕДИ УКРАЇНИ: ПРОЦЕСИ РАДЯНІЗАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ
(1920–1940-ві рр.)**

Спеціальність: 07.00.01 «історія України»

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпро – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі всесвітньої історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, доцент
Венгер Наталія Вікторівна,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара (м. Дніпро),
професор кафедри всесвітньої історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Міронова Ірина Сергіївна,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили (м. Миколаїв),
професор кафедри історії;

кандидат історичних наук
Мартиненко Володимир Леонідович,
докторант Інституту української археографії
та джерелознавства імені М. С. Грушевського
НАН України (м. Київ).

Захист відбудеться 21 квітня 2021 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.14 у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України за адресою: 49010, м. Дніпро, пр. Гагаріна, 72, ауд. 512.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49010, м. Дніпро, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий 18 березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук, доцент

О. В. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Наукове дослідження присвячене вивченню історії шведської діаспори – національної меншини, чиє минуле було пов'язане з історією українських земель у складі Російської імперії та УСРР / УРСР. Незважаючи на нечисленність, шведське населення не «розчинилося» серед інших національних меншин протягом цього довгого, насиченого змінами періоду. На особливу увагу заслуговує проблема збереження / змін національної ідентичності шведської діаспори в умовах радянських реалій та трансформації національної політики радянських урядів.

Національна політика СРСР, з огляду на наявний, об'ємний за змістом та інтерпретаціями історіографічний доробок, залишається невичерпним джерелом актуальних тем для дослідників радянської епохи. Американський вчений Т. Мартін назвав СРСР імперією «позитивної діяльності / дискримінації» через її національну політику, якою вона вдало підтримувала зовнішні форми існування національних меншин: національні території, мову, еліти та культуру, і яка водночас була покликана контролювати хвилі етнічного націоналізму, що піднімалися у країні. Українські дослідники вбачають наступальний характер політики стосовно нацменшин та її основну мету не стільки у тому, щоб регулювати реальні етносоціальні та етнополітичні процеси, а в тому, щоб «моделювати» населення з метою його докорінної переорієнтації відповідно до завдань пришвидшення соціально-економічного розвитку країни¹.

Зважаючи на ці роздуми, аналіз трансформації шведської діаспори за доби радянської влади, як однієї з найменш вивчених національних меншин України, вважаємо необхідним і актуальним. Дослідження шведської національної меншини надасть змогу підтвердити чи спростувати тезу про те, наскільки ефективною була національна політика більшовиків у випадку її впливу на малочисельну етнічну групу. Важливою інтенцією нашої праці також є визначення того, чи вдалося державі та владі створити зі шведів радянських людей, продемонструвати рефлексію макроісторичних процесів радянської етнополітики на мікрорівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна праця виконана відповідно до планів наукової роботи кафедри всесвітньої історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара та у межах ініціативної кафедральної теми «Проблеми міжцивілізаційної взаємодії суспільств Заходу і Сходу у нову та новітню добу» (номер державної реєстрації 0116U002263).

Об'єктом дослідження є шведська діаспора України у 1920–1940-х рр. **Предмет дослідження** – політичне, соціально-економічне та культурне життя шведської національної меншини УСРР / УРСР у 1920–1940-х рр.

¹ Національне питання в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси / гол. ред. ради В. Литвин. К. : Ніка-Центр, 2012. С. 574–575.

Мета дисертаційної праці – дослідження політичного, соціально-економічного та культурного життя шведської національної меншини України, а також змін її національної ідентичності в умовах встановлення більшовицької влади та трансформації національної політики радянських урядів упродовж 1920–1940-х рр.

Досягнення поставленої мети передбачало виконання таких **завдань**:

- здійснити комплексний аналіз історіографії з теми дисертації, виявити, систематизувати та класифікувати джерельну базу, визначити теоретико-методологічні засади дослідження та окреслити понятійний апарат;

- висвітлити становище та особливості розвитку шведської діаспори на українських землях за часів Російської імперії (взаємовідносини шведів з імперською владою, національним оточенням та метрополією – Швецією), як такі, що заклали передумови їхньої подальшої взаємодії з владою в інших історичних умовах;

- дослідити долю шведського населення у період політичних змін за часів Української революції та визначити становище етнічної групи напередодні встановлення більшовицької влади;

- охарактеризувати перші більшовицькі перетворення та визначити їхній вплив на політичне життя та культуру шведського населення;

- висвітлити події голоду 1921–1923 рр. у шведському поселенні, встановити шляхи його подолання та наслідки;

- дослідити спроби радянзації шведського господарства у період НЕПу та в перші роки індустріалізації й колективізації, надати оцінку її результатам;

- визначити особливості політичного та культурного життя шведських поселень в умовах політики коренізації;

- розглянути еміграційний рух шведського населення України у 1929–1931 рр.;

- прослідкувати спроби політичної, господарської та культурної реінтеграції шведів після їхнього повернення до УСРР;

- з'ясувати специфіку політичних репресій проти шведського населення у 1933–1938 рр.;

- проаналізувати становище шведського населення України в умовах нацистської окупації та вимушеної еміграції до Західної Європи;

- простежити процеси повоєнної фільтрації та репатріації депортованого шведського населення, оцінити їхні наслідки для подальшої долі шведів;

- визначити світоглядні результати радянзації національної меншини (явища зміни самоідентифікації шведів внаслідок існування діаспори в умовах радянської влади, або зафіксувати їхню відсутність).

Територіальні рамки окреслені географією компактного проживання шведської національної меншини: с. Старошведським (Gammalsvenskby) (заснованим у 1782 р.), с. Ново-Шведським (Nysvenskby) (заснованим у 1926 р.) та с. Шведська Поляна (Svenskaker) (заснованим у 1928 р.). На сучасному етапі селища об'єднані з колишньою німецькою колонією Шлангендорф у межах с. Зміївка Бериславського району Херсонської області. Водночас слід

враховувати добровільну та вимушену мобільність шведів у межах Європи та СРСР, що не обмежується чіткими територіальними рамками. Окремі сюжети нашого дослідження пов'язані з початковим місцем проживання шведів (о. Даго Естляндського узбережжя Балтійського моря) та Швецією – метрополією діаспори.

Хронологічні межі охоплюють 1920–1940-ві рр. Нижня межа дослідження пов'язана з остаточним встановленням влади більшовиків у шведському поселенні. Верхня межа обумовлена процесами примусової фільтрації (1945–1949 рр.), що здійснювалися серед шведів-репатріантів та реінтегрували їх до повоєнного суспільства, майже завершивши радянізацію цієї національної меншини. Для кращого розуміння змін у суспільно-політичному, економічному та культурному повсякденні шведів, які мали місце з початку встановлення більшовицької влади, вважаємо доцільним зробити короткий історичний екскурс до імперського періоду життя шведів України, що загалом сприяє кращому вирішенню дослідницьких завдань.

Методології дослідження присвячений окремий підрозділ праці. В основу методологічного інструментарію роботи покладено принципи історизму, наукової об'єктивності, всебічності та системності. У праці задіяно низку загальнонаукових та спеціально-історичних методів (історичної періодизації, історико-порівняльний, класифікації, бібліографічної та архівної евристики, історичної герменевтики), розкрито зміст ключових понять – «етнічна діаспора», «національна ідентичність», «більшовизація», «радянізація», «реінтеграція».

Новизна та отримані результати. Дисертація є дослідженням історії компактної нечисленної шведської національної меншини, звичний уклад життя якої зазнав суттєвих трансформацій під впливом більшовицьких перетворень. У зв'язку з цим *вперше*:

- введено до наукового обігу новий джерельний комплекс документів Державного архіву Херсонської області;
- простежено процеси застосування політики воєнного комунізму на теренах шведського поселення, з'ясовано її вплив на добробут шведів та на їхнє ставлення до більшовицької влади;
- висвітлено події голоду 1921–1923 рр. у шведському поселенні та доведено визначальну роль іноземної допомоги Шведського Червоного Хреста у ліквідації його наслідків;
- проаналізовано особливості розвитку шведської економіки впродовж НЕПу та перших років індустріалізації й колективізації, що дозволило констатувати безуспішність спроб радянізації національної меншини;
- здійснено реконструкцію діяльності впроваджуваних більшовиками інституцій радянізації (шведського КНС, хати-читальні), а також розкрито діяльність шведської національної сільської ради. Доведено, що плани більшовицького уряду з радянізації шведів, пов'язані з діяльністю означених організацій, лише частково досягли своєї мети;

– досліджено репресивні заходи (фільтрація та заслання на Схід СРСР шведських репатріантів) стосовно шведського населення після повернення на батьківщину після Другої світової війни, обґрунтовано їхню визначальну роль у завершенні радянізації шведської національної меншини.

Подальшого висвітлення набули питання:

– доля шведського населення у роки Української революції;
– радянізація освітнього процесу та антирелігійна пропаганда у шведських поселеннях;

– висвітлення еміграційного руху шведів 1929–1931 рр. і процесів політичної, господарської та культурної реінтеграції частини шведів, яка повернулася назад до УСРР після 1931 р.;

– національні репресії 1933–1938 рр. серед шведів України.

Уточнено і доповнено:

– загальний контекст історії шведської діаспори за часів Російської імперії;

– відомості про релігійне життя шведів, появу окремої шведської лютеранської парафії в умовах впроваджуваної більшовиками атеїстичної політики;

– інформацію про життя шведів-фольксдойче в умовах нацистської окупації та вимушеної еміграції до Третього Рейху та Польщі.

Практичне значення дисертаційної праці. Результати дослідження можуть бути використані при написанні наукових праць та розробці лекційних і спеціальних курсів з історії України і СРСР, регіональної історії та етнополітики, з проблем соціальної історії та історії повсякдення національних меншин України.

Особиста участь автора в отриманні конкретних наукових результатів, викладених у дисертації. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, усі сформульовані висновки ґрунтуються на результатах особистих досліджень дисертантки. Теоретичні та методологічні положення дисертації, історіографічний доробок інших науковців мають відповідні посилання і використані лише для підкреслення ідей здобувачки.

Апробація результатів дослідження відбувалася під час обговорення на засіданні кафедри всесвітньої історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, а також на наукових конференціях та наукових читаннях: 66-й міжнародній конференції «Каразінські читання» (історичні науки) (м. Харків, 26 квітня 2013 р.); 14-й Міжнародній науковій конференції «Два с половиною века с Россией: актуальные проблемы и дискуссионные вопросы истории и историографии российских немцев» (м. Кисловодськ, Російська Федерація, 25–29 вересня 2013 р.); VII Всеукраїнській студентській науковій конференції «Гуманістичні цінності світових цивілізацій і проблеми сучасного світу» (м. Кривий Ріг, 20–21 березня 2014 р.); Перших Всеукраїнських Наддніпрянських наукових читаннях: актуальні проблеми історії, археології та етнології для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Дніпропетровськ,

11 квітня 2014 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Актуальні проблеми дослідження та викладання всесвітньої історії» (м. Дніпро, 9 жовтня 2020 р.).

Основні результати дисертації знайшли своє відображення в 13 авторських публікаціях (в Україні та закордоном). З них 7 надруковано у виданнях, затверджених МОН України як фахові; 1 стаття опублікована у закордонному періодичному спеціалізованому виданні, занесеному до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus; 5 – матеріали всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів (13 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (424 позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки, з них основного тексту – 177 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертаційної праці, її зв'язок з науковими програмами, визначено об'єкт і предмет, мету і завдання, територіальні та хронологічні межі дослідження, охарактеризовано наукову новизну отриманих результатів та їхнє практичне значення, подано інформацію щодо апробації наукових результатів, структуру та обсяг роботи.

У **першому розділі «Історіографія проблеми, джерельна база та методологія дослідження»** висвітлено стан та рівень вивчення проблеми в історіографії, охарактеризовано джерельну базу роботи, розкрито її теоретичне та методологічне підґрунтя.

У **підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми»** представлено історіографічну базу роботи, яку було умовно поділено на три групи за принципом вивчення предмета від конкретного до загального: 1) праці, які безпосередньо присвячені вивченню історії шведської діаспори України, зокрема минулого національної меншини в 1920–1940-х рр.; 2) праці з історії національних меншин УСРР, УРСР, СРСР, в яких, у тому числі, побіжно згадується шведське населення як об'єкт національної політики; 3) праці, які дозволяють зрозуміти умови життя шведської діаспори на різних етапах історії українських земель Російської імперії та за радянських часів.

Для класифікації *першої групи* праць виокремлено кілька хронологічних періодів, кожен з яких має властиві йому особливості.

Презентаційний етап (зарубіжна історіографія, історики-аматори) – 1880-ті – до початку 1990-х рр. Він об'єднує праці естонських та шведських істориків-аматорів, які були створені за підсумками контактів авторів (Г. Венделя, Г. Неандера, Я. Бліса, Н. Тіберга) із населенням с. Старошведського. Дослідження цього періоду за способом викладу матеріалу нагадують нариси спостерігачів подій, проте їх об'єднує наявність загального методологічного підходу: пошук спільного діаспори з метрополією, аналіз побаченого, опис ролі метрополії у житті старошведів.

Етап появи теми шведської діаспори в українській історіографії (краєзнавчі дослідження) – 1990-ті рр. Характеризується інтересом до

шведської національної меншини з боку дослідників краєзнавчого напрямку та локальної історії. Більшість публікацій стосовно шведської діаспори була представлена у випусках збірника «Нариси з історії Бериславщини». Увага авторів (В. Сергійчука, О. Данильченка, Ю. Коник, Г. Чумаченко) була зосереджена на дослідженні еміграційних процесів у середовищі шведів України – одному з переламних періодів їхньої історії.

Сучасний період (синтез та діалог історіографій) – початок 2000-х – дотепер. Це якісно новий етап вивчення минулого шведської діаспори, який об'єднує праці закордонних та сучасних українських дослідників, що ґрунтуються на архівних матеріалах, новітній методології та є результатом синтезу історіографій з проблеми. Це – період міжнародних наукових проєктів.

Шведські історики Ю. Хедман та Л. Оландер були першими дослідниками історії шведської діаспори. Вони окреслили тематичне поле та проблемні зони для майбутніх праць. Вивчення раннього радянського періоду історії шведів України розпочато О. Безносовим. Життя шведів України в умовах Другої світової війни частково дослідив шведський історик Д. Гаунт. Про інтерес представників суміжних дисциплін до шведської національної меншини свідчить праця лінгвіста О. Манькова. Еміграційним процесам присвячені історичні реконструкції канадського дослідника А. Рудлінга. Найґрунтовніші дослідження, присвячені тоталітарним експериментам сталінської влади над шведським населенням, підготовлені А. Котлярчуком. Статті С. Бобилевої, Ю. Маліцької, П. Вавженюка, І. Кулинича мають для нашого дослідження допоміжний характер та дозволяють зрозуміти особливості життя шведських поселень за імперських часів.

До *другої групи історіографії* ми прираховуємо праці Б. Чирка, С. Гусевої, М. Цобенко, З. Орлової, О. Данильченка, Т. Пронь, Ю. Котляра, І. Міронової, В. Кириленка. Шведське населення України розглядається дослідниками як об'єкт національної політики. Наводиться невелика за обсягом інформація загального характеру, статистичні відомості. У дослідженнях з історії національної політики автори згадують шведів переважно у контексті політики коренізації (сюжети функціонування національної сільради, школи), еміграційного руху 1929–1931 рр. та у роки голодоморів.

Третя група історіографії проблеми об'єднує комплекс праць Л. Якубової, А. Айсфельда, В. Мартиненка, Н. Венгер, М. Козиревої, О. Безносова, В. Клеця та інших, присвячених національним процесам, історії та окремим аспектам життя національних меншин УСРР, УРСР та СРСР. У сукупності з основною літературою з проблематики, що розглядається, вони відображають суміжні з досліджуваною проблемою сюжети, занурюють у контекст відповідного періоду та дозволяють створити реальну реконструкцію предмета дисертаційної роботи у загальноісторичному контексті.

Отже, розгляд закордонної та пострадянської історіографії свідчить, що теми, пов'язані з дослідженням політичного, соціально-економічного та культурного життя шведської національної меншини України в умовах встановлення більшовицької влади та трансформації національної політики

радянських урядів у 1920–1940-ві рр., не знайшли комплексного висвітлення у наукових працях.

У підрозділі 1.2. «Аналіз джерельної бази дослідження» надано характеристику основних джерел дисертаційної праці. Їхня вагома частина представлена архівними матеріалами, більшість з яких була вперше введена до наукового обігу. Останні виявлені авторкою в результаті опрацювання 18 фондів Державного архіву Херсонської області (м. Херсон), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (м. Київ) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (м. Київ).

В основу розподілу джерел було покладено принцип авторства. За цим принципом виокремлено два джерельні комплекси: 1) матеріали зовнішнього у відношенні до шведської етнічної групи походження; 2) матеріали, які походять із середовища шведської національної меншини.

У першому комплексі виокремлено: 1) документи актового характеру (законодавчі акти та постанови вищих органів влади (ВУЦВК та РНК УСРР / СРСР) стосовно національних меншин); 2) нормативно-правові акти органів радянської влади та управління різних рівнів (циркуляри, накази, постанови, інструкції) стосовно різних аспектів життя національних меншин, орієнтовані на населення Херсонської округи та Старошведської волості; 3) матеріали діловодства центральних та окружних більшовицьких партійних та виконавчих інституцій (звіти, протоколи, доповідні записки); 4) судово-слідчі справи Комітету державної безпеки (зі звинувачення шведів у антирадянській пропаганді та агітації; з обвинувачення шведів у шпіонажі, участі у контрреволюційній діяльності та агітації, фільтраційні справи шведів-фольксдойче, вивезених до Німеччини; кримінальні справи з обвинувачення шведів у зраді батьківщини); 5) матеріали, що відбивають еміграційні процеси шведів України (лист шведського принца Карла до переселенців, публікації радянської та шведської преси стосовно цих подій (газети «Вісті», «Наддніпряньська правда», «Helsingborgs Dagblad», «Trelleborg», «Almanack för alla»); 6) статистичні джерела.

Матеріали другого комплексу є результатом адміністративної, господарської, інтелектуальної діяльності шведів України. Серед них виокремлено: 1) документацію Старошведської сільської ради депутатів трудящих (ДАХО, ф. Р-306, ф. Р-311); 2) матеріали діловодства тимчасових революційних більшовицьких інституцій, створених у с. Старошведському (ДАХО, ф. Р-1800, ф. Р-1801, ф. Р-149, ф. Р-12); 3) его-документи (листування, спогади шведів-емігрантів, інтерв'ю нащадків мешканців поселень на території України).

У підрозділі 1.3. «Методологічна основа дослідження» розкрито теоретичні проблеми, важливі для розуміння предмету дослідження.

Дисертація виконана у дисциплінарному полі нової соціальної історії, яка ставить завдання інтерпретації історичного минулого в термінах соціології, що описують внутрішній стан суспільства, його окремих груп та відносин між ними. Методологічний інструментарій, застосований у дисертації, ґрунтується

на використанні мікроісторичного та соціокультурного підходів. Мікроісторичний підхід дозволяє вивчити всю шведську діаспору як окрему соціальну групу, приділити увагу її окремим членам, «олюднити» історію діаспори та набути матеріал для подальшого співвіднесення з гранднаративом. Соціокультурний підхід передбачає акцентування уваги на взаємодії особистості і суспільства, опозиції / співпраці громадян і влади, вивчення характеру цієї взаємодії як одного з визначальних напрямів соціальних змін.

Національна політика СРСР розглядається в межах концепції американського вченого Т. Мартіна «імперія позитивної діяльності / дискримінації».

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися спеціальні методи історичної науки: 1) метод історичної періодизації дозволив виокремити хронологічні періоди у дослідженні шведської діаспори України та визначити хвили повоєнної фільтрації шведів-фольксдойче; 2) історико-порівняльний метод надав змогу здійснити компаративний аналіз становища шведської національної меншини за часів коренізації, в умовах політичних репресій, у роки Другої світової війни та післявоєнний період; 3) метод класифікації, бібліографічної та архівної евристики допоміг оптимізувати пошукову роботу та здійснити атрибуцію, верифікацію та інтерпретацію джерел з метою максимально ефективного використання історіографічного та джерельного здобутків для вивчення предмета дисертаційної праці; 4) метод історичної герменевтики використовувався для інтерпретації змісту документів радянського походження (матеріалів діловодства тимчасових революційних більшовицьких інституцій, звітів, протоколів засідань Старошведської сільської ради) з метою розуміння характеру перцепції представниками шведської спільноти.

У другому розділі «Шведи України напередодні радянської епохи» підсумовано загальні риси життя шведської діаспори на українських землях за часів Російської імперії та простежено долю шведського поселення у роки Української революції.

У підрозділі 2.1. «Особливості розвитку шведської діаспори за часів Російської імперії» зазначено, що переселення шведів до Росії було добровільним кроком. Імперський уряд поширив на емігрантів статус колоністів, наділивши їх відповідними пільгами, сприяв їхньому господарському розвитку, не забороняв контакти з метрополією. Однак влада не перешкоджала процесам онімечення діаспори, які почалися після заснування трьох сусідніх німецьких колоній та утворення Старошведської колоністської округи, а також не здійснила заходів урегулювання питання земельної власності населення округи. Збереженню елементів національної ідентичності діаспори сприяла допомога благодійних організацій Швеції та Естонії, які фінансували будівництво церкви і формування громадської бібліотеки, відряджали шведськомовних вчителів та пасторів до с. Старошведського. Міжнаціональні протиріччя посилювалися наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. із загостренням проблеми обезземелення населення округи. Це створило

підґрунтя для подальшого соціального розшарування суспільства і зробило малоземельних шведів уразливими до політичних гасел більшовиків.

У *підрозділі 2.2. «Шведське поселення в умовах Української революції»* охарактеризовано спроби участі представників діаспори у політичних процесах, появу та зникнення перших революційних більшовицьких інституцій у селі. У час політичної анархії шведи стали заручниками помилкового ототожнення їх із колишнім заможним німецьким населенням. Це загрожувало населенню пограбуваннями з боку різних угруповань. Діаспору на певний час захистила від нападів присутність німецько-австрійської армії, яка теж вважала шведів етнічними німцями. Однак після відходу німецько-австрійських військ шведському населенню не вдалося уникнути збройних сутичок. Внаслідок кількох зіткнень з махновцями, які на той час були союзниками більшовиків, діаспора усвідомила власне безсилля у боротьбі із переважаючим за силою ворогом, лідер шведів учитель Хр. Гоас ініціював перемовини з махновцями. Під час перемовин учитель розповів махновцям про національну окремішність шведського населення округи від сусідів-німців, що дозволило уберегти село від людських жертв, яких зазнали від анархістів колишні німецькі колонії. Після встановлення більшовицької влади шведи не піднімали повстань, виконували покладені на них новою владою трудову та гужову повинності, а також утримували розквартировані війська Червоної армії під час її воєнних дій із Російською армією генерала-лейтенанта П. Врангеля.

Третій розділ «Більшовизація та спроби радянзації шведського населення України упродовж раннього радянського періоду та в умовах коренізації» присвячено перетворенням у політичному, соціально-економічному та культурному житті шведської національної меншини, спричиненим радянською владою протягом 1920-х рр.

У *підрозділі 3.1. «Перші спроби політичної та культурної трансформації (більшовизації) шведської спільноти (1920–1923 рр.)»* йдеться про входження шведів до складу перших більшовицьких інституцій виконавчої влади у Старошведській волості – сільського та волосного ревкомів, волосного виконкому. Виявлено активну ротацію особового складу цих виконавчих органів. Утворені більшовиками політичні та культурні організації були менш популярними серед шведського населення ніж управлінські органи. Наприклад, представництво шведів у КНС було незначним, а діяльність цієї організації – скоріше формальною. Відвідування хати-читальні, яка вбачалася більшовиками альтернативою церкви, важливим чинником формування радянської свідомості шведів, було епізодичним. Примусове регулювання окружною владою діяльності цих осередків не мало помітних результатів. Примус застосовували і до шведської молоді, яку зобов'язали вступити до прокомуністичної організації «Спілка молоді». Впроваджувана більшовиками атеїстична політика позначилася на навчальному процесі та повсякденні шведів. Вилучення релігійної складової з освітньої програми загострило проблему відсутності навчальних посібників діаспори, оскільки до цього діти навчалися за релігійною літературою. Для користування побудованою на власні кошти

церквою та церковним майном шведське населення мусило укласти договір із новою владою. Водночас багаторічна проблема діаспори (відсутність священика) була вирішена завдяки підтримці з боку метрополії у 1922 р. Пастором став учитель Хр. Гоас.

Підрозділ 3.2. «Успіхи та невдачі перетворення економіки шведських поселень в умовах голоду, НЕПу та формування тоталітарної влади» присвячений аналізу господарського розвитку діаспори впродовж 1920-х рр. Встановлено, що подолати наслідки голоду 1921–1923 рр., спричиненого більшовицькою політикою воєнного комунізму, шведському населенню допомогли продовольчі поставки Шведського Червоного Хреста. Допомога надходила з грудня 1921 р. по листопад 1922 р. і дозволила шведській діаспорі уникнути людських жертв. У роки НЕПу був завершений перерозподіл земельних володінь шведського населення, ініційований більшовицьким урядом, що зумовило негативну реакцію частини шведських господарів та призвело до появи таємної оренди землі, визначило пасивну реакцію шведів на ініціативи окружної влади щодо введення сівозміни, розвитку кооперації, проведення земельного устрою. Лише впровадження владою обов'язкової інструкції щодо проведення посівної, влаштування агроконференцій для обміну досвідом, відрядження агрономів для контролю над польовими роботами призвели до певної стабілізації економіки шведських поселень у другій половині 1920-х рр. У той час в межах програми землеустрою були засновані с. Ново-Шведське та с. Шведська Поляна, почалася механізація сільського господарства, була введена сівозміна, засноване Товариство для спільного обробітку землі (ТСОЗ). Однак високі податки та держпозики перекреслили попередні успіхи та звели нанівець зацікавлення шведів у результатах своєї праці. Шведи тяжіли до індивідуального ведення господарства, тому склад ТСОЗу був нечисленним. Неврожаї 1928 р. актуалізували звернення діаспори до Швеції з проханням надання продовольчої допомоги. Втручання радянської влади у розподіл отриманої допомоги зумовило невдоволення шведського населення та посилило еміграційні настрої.

У **підрозділі 3.3. «Політичний та культурний розвиток шведської національної меншини в умовах коренізації»** простежується вплив політики коренізації на життя діаспори. Її вагомим здобутком стало утворення шведської національної сільської ради, що назавжди покінчило з суперництвом шведів за адміністративні посади із сусіднім німецьким населенням. Серед очільників та кадрового складу секцій сільради у перші роки її функціонування були присутніми й колишні заможні шведи. Однак з кожним роком все більша кількість населення втрачала виборчі права. Засідання сільради відбувалися за радянським сценарієм і з метою просування радянських проєктів, а рішення не мали практичного втілення. Під тиском окружної влади з другої половини 1920-х рр. у шведських поселеннях почали діяти радянські організації «Червоного Хреста», «Осовіахіму», «Друзів Лікнепу». Їхніми членами було два десятки активістів, які входили до кожної з цих організацій, а також перебували у складі КНС та займали посади у сільраді. Решта шведів залишалася

аполітичною. У 1928 р. розпочався масовий вихід населення з цих організацій, обумовлений еміграційними настроями діаспори. Результати коренізації не торкнулися шведської національної школи, оскільки навчальних посібників шведською мовою не було створено, а старі були вилучені з користування. Відзначено труднощі у зведенні будівлі школи у с. Ново-Шведському та у роботі хати-читальні. Періодичних видань національною мовою не було засновано. Не зважаючи на впроваджувану більшовиками атеїстичну політику, у 1923 р. шведи отримали можливість зареєструвати окрему шведську лютеранську парафію, що зупинило релігійні впливи з боку сусідів-німців. Хоча з 1925 р. розпочалися утиски родини пастора Хр. Гоаса, позашкільне релігійне виховання продовжувалося до еміграції, а шведські підлітки проходили обряд конфірмації.

У підрозділі 3.4. «Еміграція шведського населення як неочікуваний для влади результат національної політики» розглянуто причини та хід еміграції шведського населення України до Швеції у 1929 р. Загальна думка про виїзд до «праматері-Швеції» вперше пролунала на загальному зібранні громади влітку 1928 р. Шведи проявили активність у написанні петицій та листів до влади різних рівнів, у яких, наголошуючи на власній культурній занедбаності та відсутності можливості користуватися перевагами коренізації, намагалися отримати дозвіл на виїзд. Ключова роль у створенні листів до радянської влади, а також у перемовинах зі шведським урядом з приводу прийому емігрантів, належала духовному лідеру діаспори пастору Хр. Гоасу. Радянська влада намагалася відмовити шведське населення від виїзду, вдавалася до розслідування причин еміграційних настроїв, обіцяла удосконалити національну політику щодо малих етнічних груп. Точкою неповернення в розвитку еміграційного питання стала відмова діаспори від проведення весняної посівної кампанії у 1929 р. Цей відчайдушний крок призвів до отримання дозволу на виїзд всієї шведської національної меншини у кількості 888 осіб (за виключенням кількох родин).

У четвертому розділі «Реінтеграція шведів та репресії стосовно шведського населення в 1930-х рр.» розглядаються події, що відбувалися у шведських колоніях після добровільного повернення частини діаспори до УСРР.

У підрозділі 4.1. «Повернення шведів до УСРР і спроби реінтеграції етнічної групи» досліджено причини зворотної міграції частини шведського населення. Ними виявилися: нездатність емігрантів адаптуватися до суспільства, економічного ладу та кліматичних умов Швеції, зміни у ментальності представників діаспори (відбулися під впливом радянської ідеології і зумовили успішну діяльність комуністичної пропаганди щодо повернення до УСРР). Еміграція шведського населення висвітлювалася як шведською, так і радянською пресою. Перша подавала приїзд діаспори у 1929 р. як закономірне возз'єднання громади зі своїм народом, друга – пояснювала повернення емігрантів у 1930–1931 рр. перевагою соціалістичного способу життя над капіталістичним. Після повернення 265 осіб шведів до УСРР

вони отримали значно більше сприяння радянської влади у задоволенні національних інтересів, ніж у роки коренізації. Незважаючи на нечисленність реемігрантів, була відновлена шведська національна сільська рада, шведська трудова школа, утворено перший і єдиний шведський колгосп у світі (артіль імені Шведкомпартії), частину реемігрантів прийняли до КП(б)У. Однак реінтеграцію шведів скорегували зміни суспільно-політичної ситуації у СРСР, які вплинули на політику радянської влади щодо шведського населення в тому числі. У 1933 р. шведи не уникли генеральної чистки Комуністичної партії. У ході чистки голова артіль П. І. Кнутас, завідувача молочною фермою Л. Утас та інші представники діаспори – В. Утас, А. Утас та І. Бускас були проголошені «баластом Компартії» та виключені з її лав. У 1938–1939 рр. всі національні осередки й організації, показово відновлені після повернення шведського населення, радянська влада скасувала у межах загальних уніфікаційних процесів у СРСР.

У підрозділі 4.2. «Політичні репресії стосовно шведського населення» на основі кримінальних справ з'ясовано специфіку політичних репресій проти шведського населення, які на локальному рівні відображали загальнодержавні події в СРСР. Початок репресіям проти шведів було покладено черговим наміром діаспори виїхати до Швеції. Ця хвиля еміграції була зумовлена Голодомором 1932–1933 рр. і знайшла вираження у зборі підписів серед бажаючих вдруге реемігрувати до Швеції. Підготовлені списки були надіслані до метрополії. Проти п'яти активістів еміграційного руху було відкрито кримінальне провадження з обвинуваченням в антирадянській пропаганді та агітації. У 1937–1938 рр. у роки «Великого терору» було відкрито чотири кримінальні справи, в яких доводилася не індивідуальна (як у 1933 р.), а групова провина – участь у шпигунській контрреволюційній організації. Цій міфічній організації слідчі НКВС заднім числом приписали поширення еміграційних настроїв серед шведів у 1933 р. Обвинуваченим також інкримінували передачу інформації шпигунського характеру «ворогам» СРСР (пастору Х. Гоасу та колишнім комуністам К. Андерсону й Х. Лаунштейну, які перебували у Швеції). Допити проводилися один раз, показання були сфабрикованими. Жертвами політичних репресій стали М. М. Нурберг, С. С. Сигалет, П. Е. Утас, П. І. Кнутас, І. П. Нурберг, Хр. А. Герман, С. Г. Нурберг, А. Гінас, Г. Хр. Кнутас, А. П. Аннас, І. І. Утас, М. А. Нурберг, А. П. Сигалет, І. П. Кнутас, Г. Ед. Утас, І. Хр. Гінас, Я. А. Герман, П. С. Мальмас, В. В. Утас, П. Г. Кнутас, яких було позбавлено життя.

У п'ятому розділі «Шведи в умовах нацистської окупації та політичні наслідки вимушеної колаборації у післявоєнний період» доведено, що шведське населення стало заручником двох тоталітарних режимів, що негативно позначилося на його подальшій долі та збереженні національної ідентичності.

У підрозділі 5.1. «Шведські поселення в умовах окупації України та вимушена еміграція (1941–1945 рр.)» простежено, що шведи з позитивними очікуваннями сприйняли нацистську окупацію, з якою вони пов'язували надії

на відновлення приватної власності, діяльності церкви, національної школи та розпуск колгоспів. Однак за часів окупації шведське населення відчуло тенденції онімення. Селу було повернуто німецьку назву, етнічні німці очолили адміністративні органи. Німецька окупаційна адміністрація не відрізняла шведів від етнічних німців, поширила на них статус фольксдойче. Пільги для фольксдойче шведи отримали у вигляді разового продовольчого пайка, дехто мав змогу одержати одяг знищених євреїв та майно страчених комуністів. Евакуація фольксдойче під час відступу німецької армії призвела до роз'єднання нечисленної діаспори, представників якої було вивезено до населених пунктів Польщі та Третього Рейху.

У *підрозділі 5.2. «Репресії шведів-фольксдойче після репатріації до УРСР»* на засадах аналізу радянських фільтраційних та кримінальних справ над шведами-фольксдойче відтворена повоєнна доля шведської національної меншини. У той час, як частина шведів спромоглася залишитися на території колишнього Третього Рейху, а потім емігрувати до Швеції, декому вдалося після фільтрації 1945 р. потрапити додому. Ті ж представники діаспори, які проходили фільтрацію пізніше, були депортовані на Схід СРСР, де мусили брати участь у відбудові радянської промисловості. Навіть ті шведи, яким пощастило повернуся до с. Старошведського із заслання, не уникли повторних фільтрацій, під час яких слідчі Міністерства внутрішніх справ УРСР визнали їх винними у співробітництві з окупантами та визначили покарання у вигляді довічного вислання на Схід СРСР. Останнє мало руйнівний вплив на подальше збереження діаспорою групової національної ідентичності.

У *Висновках* узагальнено результати дослідження, які полягають у наступному:

1. Здійснений історіографічний аналіз продемонстрував, що теми, пов'язані з історією шведської діаспори України в умовах встановлення радянської влади та трансформації національної політики радянських урядів упродовж 1920–1940-х рр., не набули послідовного розгляду в науковій літературі. Теоретико-методологічні засади дослідження, а також репрезентативна джерельна база дозволили вирішити поставлені завдання та зробити обґрунтовані висновки.

2. На дорадянському етапі історії діаспори була сформована стала традиція міцних зв'язків шведського населення зі своєю метрополією. Російський імперський уряд не чинив перешкод культурним контактам, що позитивно впливало на збереження національної ідентичності представників діаспори.

3. В умовах Української революції діаспора виробила ефективну стратегію виживання, яка дозволила їй, балансує між різними угрупованнями (арміями Центральних держав, махновцями, безідейними бандитами) та об'єднуючись / відмежовуючись від німецьких сусідів, вберегтися від значних людських втрат. У межах цієї стратегії шведи без повстань сприйняли встановлення радянської влади. Наприкінці періоду спостерігалася соціальна диференціація та політична дезорієнтація шведського населення, його втома від політичної анархії та сподівання на відновлення стабільності.

4. З 1920 р. розпочалися процеси повільної соціальної більшовизації (зміни світогляду та соціальної ідентичності) частини шведів, які йшли на співпрацю з новою владою та зайняли адміністративні посади у новостворених виконавчих органах радянської влади. Більшість шведського населення байдуже сприйняла появу більшовицьких суспільних організацій та культурних осередків (КНС, хату-читальню з цілеспрямовано підібраним контентом літератури), не виявивши очікуваного владою сприяння їхньому функціонуванню. Кардинальні зміни відбулися у вихованні шведської молоді, якій прищеплювали комуністичні цінності у трудовій школі та у «Спілці молоді». Атеїстична політика уряду додала релігійному життю шведів нових проблем: поселенці були вимушені просити у держави дозвіл на користування власною церквою. Водночас за допомогою метрополії була вирішена багаторічна проблема присутності пастора, чому радянська влада, яка на початковому етапі не переслідувала протестантизм, не запобігала.

5. Під час голоду 1921–1923 рр. діаспора, не отримавши підтримки від держави, традиційно звернулася за допомогою до метрополії. Завдяки посередництву Шведського Червоного Хреста, дозволеному радянським урядом, до с. Старошведського було відправлено кілька партій продовольчої допомоги, яка убезпечила поселян від масових людських втрат.

6. Земельна політика більшовиків задовольнила лише безземельних шведів, натомість негативно позначилася на господарській діяльності більш активної, колись заможної частини шведського населення. Заходи проти приватної власності зумовили негативне ставлення діаспори до економічної політики радянської влади. Шведи не підтримали ініціативи радянської влади, спрямовані на підвищення врожайності. Темпи розвитку шведського господарства у роки НЕПу були низькими З 1927 р. ситуація дещо покращилася, водночас високі податки та примусове поширення державної позики на індустріалізацію, які лягли на плечі більш успішних шведських господарів, остаточно виключили їхню зацікавленість у кінцевих результатах своєї праці. Шведське населення тяжіло до індивідуального господарювання, тому ТСОЗ був непопулярним. Неврожаї та загроза голоду наприкінці 1920-х рр., які не вплинули на зменшення податкового тиску, спочатку примусили шведів звернутися за продовольчою допомогою до метрополії, а потім спричинили еміграційні настрої. У 1929 р. шведи одноставно відмовилися від ведення будь-яких землеробських робіт до часу свого виїзду з СРСР, що свідчило про певну поразку влади в економічній радянзації шведської національної меншини.

7. В умовах впровадження політики коренізації шведське населення УСРР отримало власну національну сільську раду, йому було надано пріоритет у займанні адміністративних посад, право на діловодство рідною мовою. Одночасно спостерігалися репресивні заходи – зменшення кількості осіб із правом голосу, що призвело до політичної пасивності шведів. Радянізація шведської національної сільради в цілому була невдалою, оскільки наприкінці 1920-х рр. у ній були відсутні комуністи та комсомольці, а робота радянських

інституцій (КНС, «Осовіахіму», «Друзів Лікнепу», «Червоного Хреста», хати-читальні), а також заходи щодо залучення жінок та молоді до радянського будівництва мали формальний характер. Не вдалося радянізувати шведську національну школу. Влада спостерігала сумнівну лояльність шведських учителів до радянської ідеології, існували проблеми з відвідуванням школи та забезпеченням навчальними підручниками рідною мовою, що позбавило освіту змісту, проголошеного політикою коренізації. Шведи змогли використати короточасні послаблення в антирелігійній політиці радянського уряду й отримати окрему шведську лютеранську парафію, а також зберегти релігійний вплив на молодь до еміграції 1929 р.

8. Продовольча допомога, яку шведам надавала метрополія в умовах голоду 1921–1923 рр. та у 1928 р., підтримка освітнього процесу та сприяння релігійному життю діаспори демонстрували патерналістське ставлення Швеції до общини і викликали бажання представників всієї національної меншини емігрувати до «матері-Svea», залишивши позаду нестабільність господарського та культурного життя у СРСР. Шведи зуміли використати гасла радянської влади щодо права на національне самовизначення в СРСР на свою користь та протистояти натиску антиеміграційної пропаганди з боку уряду. На той час здавалося, що еміграція продемонструвала переважну безуспішність спроб радянізації шведської національної меншини України та довела неефективність політики коренізації, принаймні щодо невеликої за складом етнічної групи старошведів. Проте подальші події змусили засумніватись у категоричності цього висновку.

9. Під впливом комуністичної пропаганди до УСРР у 1930–1931 рр. повернулася частина бідняцького шведського населення (33 % представників діаспори), яка не змогла адаптуватися до суспільства, економічного ладу та клімату Швеції. Реінтеграція тих, хто повернувся, відбувалася у кількох напрямках: політичному (сприяння вступу етнічних шведів до Комуністичної партії України, відновлення шведської національної сільради); господарському (заснування артілі імені Шведкомпартії); культурному (посилення атеїстичної пропаганди та радянізація школи). Зміна внутрішньополітичної ситуації в СРСР призвела до суттєвого коригування реінтеграції шведів. Населення відчуло на собі вплив загальнодержавних подій: частина шведських комуністів зазнала партійних чисток, всі національні інституції були позбавлені етнічних ознак та уніфіковані в межах радянської системи.

10. Голодомор 1931–1933 рр. відродив еміграційні настрої шведів, які радянська влада у нових політичних реаліях проголосила зрадою батьківщини, отримавши підстави для початку репресій шведського населення. У процесах 1933 р. еміграція до Швеції та листування з родичами після повернення до УСРР були прирівняні до антирадянської пропаганди й агітації, внаслідок чого чотири представники меншини були засуджені до заслання. У процесах 1937–1938 рр. до списку обвинувачень слідчі додали шпіонаж та участь у контрреволюційній національній повстанській організації. Загалом 20 шведів

(кожен восьмий представник діаспори) були засуджені до вищої міри покарання.

11. У роки Другої світової війни територія шведських поселень була окупована Вермахтом. Шведська національна меншина, так само як і за часів Російської імперії, відчула тенденції онімечення. Німецька окупаційна адміністрація ставилася до шведів як до етнічних німців (фольксдойче), поширивши пільги та визначивши коло обов'язків. Поведінка діаспори в умовах окупації підпадає під визначення вимушеної колаборації. Шведи не мали свободи вибору і підкорялися всім наказам німецької окупаційної адміністрації, в тому числі й наказу стосовно евакуації на Захід під час відступу німецької армії.

12. Після закінчення війни шведи-фольксдойче пройшли процес фільтрації та були репатрійовані до СРСР. У цей час діаспора була роз'єднана: частина її представників на початкових етапах фільтрації потрапила до рідного села, решту відправили на Схід СРСР на примусові роботи з відновлення радянської промисловості. Шведи, які повернулися до с. Старошведського, зазнали повторних фільтрацій у 1946 р. та у 1948–1949 рр. Остання поширилася й на ту групу старошведів, яка зуміла отримати дозвіл Президії Верховної Ради СРСР на повернення із заслання з Комі у 1947 р. Влада обвинуватила шведське населення у добровільному проживанні на окупованих територіях, ініціативах у поданні клопотання до німецької адміністрації з приводу зміни громадянства та зарахуванні до фольксдойче. Це автоматично доводило їхню провину (зраду батьківщині) та призводило до ухвалення вироку до довічного заслання до віддалених районів СРСР.

13. Шведська діаспора зберігала елементи національної ідентичності та цілісності до 1929 р. Цьому сприяли: її нечисленність, підтримка метрополії та заходи (принаймні публічні «заяви про наміри»), проведені у межах політики коренізації. Еміграція до Швеції довела, що тривалий час проживання на території Російської імперії та СРСР здійснив певний вплив на менталітет старошведів. Те, що частина з них не змогла адаптуватися до нових умов проживання і повернулася до УСРР, доводить наявність соціальних і світоглядних змін, які відбулися в межах діаспори під впливом комуністичної ідеології. Однак Голодомор 1931–1933 рр. та політичні репресії завадили шведам стати частиною «радянського народу» в тому варіанті, який спочатку планувався радянською пропагандою. Компактна національна меншина шведів, як ніяка інша у СРСР, розуміла масштаб людських втрат у роки терору, безпідставність та несправедливість обвинувачень. За часів Другої світової війни шведи стали жертвами двох тоталітарних режимів. Після репатріації та фільтрації мала етнічна група шведів, безпідставно покарана за зраду батьківщині, була роз'єднана та заслана на Схід СРСР, втратила контакти із метрополією та цілісність своєї ментальності, набувши ознак діаспори із розсіяною ідентичністю.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях України:

1. Кудрицька Т. Шведська спільнота України у працях вітчизняних та зарубіжних істориків. *Вопросы германской истории*. Дніпропетровськ, 2012. С. 250–264.
2. Кудрицька Т. Проблеми зміни національної приналежності населенням с. Старошведського та події світових війн ХХ століття. *Музейний вісник*. Запоріжжя, 2013. № 13/2. С. 207–215.
3. Кудрицька Т. Українські шведи в роки сталінських репресій (1933–1937). *Вопросы германской истории*. Дніпропетровськ, 2013. С. 178–190.
4. Кудрицька Т. Шведська національна меншина у першій половині ХХ ст.: стратегії виживання в умовах соціально-політичних потрясінь. *Наддніпряньська Україна: історичні процеси, події, постаті: Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ, 2014. Вип. 2. С. 135–142.
5. Кудрицька Т. «147 ar i frammande land. Livet i Gammalssvenskby». Спогади Андреаса Аннаса як джерело для вивчення історії шведів с. Старошведського. *Слов'янський вісник: збірник наукових праць*. Рівне, 2014. Вип. 17. Серія «Історичні та політичні науки». С. 40–47.
6. Кудрицька Т. До питання вивчення історії шведів СРСР: аналіз джерельного потенціалу. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Історія та археологія»*. Дніпропетровськ, 2015. Вип. 23. (№ 1). С. 196–202.
7. Кудрицька Т. «Баласт партії»: старошведи у партійній чистці КП(б)У 1933 р. *Вопросы германской истории*. Дніпро, 2016. С. 280–287.

Статті в іноземних наукових спеціалізованих виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних:

8. Кудрицька Т. Спроби радянзації економіки шведських поселень УСРР (1921–1929 рр.). *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. Warszawa, 2020. № 9 (61). Part 3. Pp. 9–14. (Індексований у *Index Copernicus*).

Наукові праці апробаційного характеру:

9. Кудрицька Т. Шкільна освіта у селі Старошведському (Gammalsvenskby) на Херсонщині в 1920–1921 рр. *Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 66-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 26 квітня 2013 р.)*. Харків, 2013. С. 316–318.
10. Кудрицкая Т. Из фольксдойче в спецпереселенцы: советские шведы в фильтрационных делах НКВД. *Два с половиной века с Россией: актуальные проблемы и дискуссионные вопросы истории и историографии российских*

немцев: *Материалы 14-й Международной научной конференции (г. Кисловодск, 25–29 сентября 2013 г.)*. Москва, 2014. С. 513–523.

11. Кудрицька Т. «Прамати-Svea» у долі населення с. Старошведського. *Актуальні проблеми історії, археології та етнології для студентів, аспірантів та молодих учених: Тези доповіді Перших Всеукраїнських Наддніпрянських наукових читань (Дніпропетровськ, 11 квітня 2014)*. Історичні етюди. Дніпропетровськ, 2014. Вип. 4. С. 67–69.

12. Кудрицька Т. «Я не пастор брату своєму»: Швеція та шведи закордоном (на прикладі с. Зміївка Херсонської області). *Гуманістичні цінності світових цивілізацій і проблеми сучасного світу: Тези доповідей VII Всеукраїнської студентської наукової конференції (Кривий Ріг, 20–21 березня 2014 р.)*. Кривий Ріг, 2014. Вип. 7. С. 189–192.

13. Кудрицька Т. Реєміграція радянських шведів до УСРР (1929–1931 рр.). *«Актуальні проблеми дослідження та викладання всесвітньої історії»: Тези доповідей всеукраїнської наукової конференції (м. Дніпро, 9 жовтня 2020 р.)*. Дніпро, 2021. С. 73–75.

АНОТАЦІЯ

Кудрицька Т.Л. Шведи України: процеси радянзації та реінтеграції (1920–1940-ві рр.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 «історія України». – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпро, 2021.

Дисертація присвячена актуальній та недостатньо розробленій в історіографії темі – історії компактної шведської національної меншини України, звичний уклад життя якої зазнав суттєвих трансформацій під впливом більшовицьких перетворень.

На основі репрезентативного комплексу джерел досліджено долю шведської національної меншини у роки Української революції, упродовж раннього радянського періоду, в умовах коренізації, політичних репресій, вимушеної окупації Другої світової війни та у перші повоєнні роки. Проаналізовано взаємовідносини шведської діаспори із метрополією Швецією, що сприяло збереженню нею національної ідентичності, та відтворено комплекс заходів радянського уряду у впровадженні національної політики, спрямованої на перетворення шведської діаспори у радянський народ.

З'ясовано чинники, що поетапно позначилися на поступовій втраті шведською національною меншиною національної ідентичності: соціальні та світоглядні зміни, які діаспора набула під впливом комуністичної ідеології, втрата контактів із метрополією з початком політичних репресій, роз'єднаність у повоєнний період та втрата цілісності її ментальності.

Ключові слова: діаспора, шведська національна меншина, національна ідентичність, більшовизація, радянзація, реінтеграція, національні репресії, фільтрація.

АННОТАЦИЯ

Кудрицкая Т.Л. Шведы Украины: процессы советизации и реинтеграции (1920–1940-е гг.) – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 «история Украины». – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. Днепро, 2021.

Диссертация посвящена актуальной и недостаточно разработанной в историографии теме – истории компактного шведского национального меньшинства Украины, привычный уклад жизни которого претерпел существенные трансформации под влиянием большевистских преобразований.

На основе репрезентативного комплекса источников исследована судьба шведского национального меньшинства в годы Украинской революции, раннего советского периода, в условиях коренизации, политических репрессий, вынужденной оккупации Второй мировой войны и в первые послевоенные годы. Проанализированы взаимоотношения шведской диаспоры с метрополией Швецией, что способствовало сохранению ее национальной идентичности, а также воспроизведен комплекс мероприятий советского правительства во внедрении национальной политики, направленной на преобразование шведской диаспоры в советский народ.

Выявлены факторы, которые поэтапно повлияли на постепенную потерю шведским национальным меньшинством национальной идентичности: социальные и мировоззренческие изменения, которые диаспора приобрела под влиянием коммунистической идеологии, потеря контактов с метрополией после начала политических репрессий, разобщенность в послевоенный период и потеря целостности своей ментальности.

Ключевые слова: диаспора, шведское национальное меньшинство, национальная идентичность, большевизация, советизация, реинтеграция, национальные репрессии, фильтрация.

ANNOTATION

Kudrytska T.L. Swedes of Ukraine: processes of Sovietization and Reintegration (1920–1940s). – Manuscript.

The dissertation on obtaining of a scientific degree of the candidate of historical sciences on a specialty 07.00.01 “history of Ukraine”. – Oles Honchar Dnipro National University. Dnipro, 2021.

The dissertation is devoted to a topical and unstudied in historiography problem – the history of the compact Swedish national minority of Ukraine, whose way of life was undergone significant transformations under the condition of the Bolsheviks and Soviet power.

Based on a representative set of sources, the fate of the Swedish national minority during the Ukrainian Revolution, the early Soviet period, under conditions of indigenization, political repression and forced occupation of World War II and in the first postwar years is studied.

It is proved that in the conditions of the Ukrainian revolution the Swedes developed an survival strategy, which allowed them to avoid significant human losses. In the first years after the establishment of Soviet power there were processes of slow Bolshevization of the Swedish population, whose representatives held administrative positions in the institutions of Soviet power. It is noted that the number of those who perceived the Bolsheviks positively was insignificant.

Peculiarities of political and cultural life of Swedish settlements in the years of indigenization are determined. The activities of the institutions of Sovietization introduced by the Bolsheviks (Swedish KNS, reading rooms) were reconstructed, and the activities of the Swedish national village council were revealed. It is proved that the plans of the Bolshevik government to Sovietize the Swedes, which were connected with the activities of these organizations, only partially achieved their goal.

It was established that the high taxes and forced distribution of the state loan for industrialization, which fell on the shoulders of the wealthy population, eliminated their interest in the final results of the economy and grew into emigration sentiments, which the Soviet government failed to stop.

The emigration movement of the entire Swedish population of Ukraine in 1929–1931 is considered. The author argues that the reasons for emigration were instability of economic and political life, the Soviet government's voluntarist policy towards religion and private property, and Sweden's paternalistic attitude towards the diaspora (food aid it provided to Swedes in Ukraine during the famines of 1921–1923 and 1928, support of the educational process and promotion of the religious life of the diaspora). Emigration to Sweden demonstrated the overwhelming failure of attempts to Sovietize the Swedish national minority in Ukraine.

The author analyzes the relationship between the Swedish diaspora and the Swedish metropolis, that helped preserve its national identity and reproduces a set of measures taken by the Soviet government in order to implement its national policy. The last one aimed to transform the Swedish diaspora's staff into the Soviet people.

The reasons for the return of a part of the Swedish national minority to the USSR were determined and the attempts of its political, economic and cultural reintegration were followed. The specifics of political repressions against the Swedish population in 1933–1938 were clarified. The situation of the Swedish population of Ukraine in the conditions of Nazi occupation and forced emigration to Western Europe is analyzed. The repressive measures (filtering and exile of Swedish repatriates to the East) against the Swedish population after repatriation to the USSR after the Second World War are studied, their decisive role in completing the Sovietization of the Swedish national minority is substantiated.

The factors that gradually affected the Swedish national minority's gradual loss of national identity are clarified: social and ideological changes that the diaspora was undergone under the influence of communist ideology, elimination of contacts with the metropolis after the beginning of political repressions, disunity in the postwar period and split of integrity.

Key words: diaspora, Swedish national minority, national identity, Bolshevization, Sovietization, reintegration, national repressions, filtration.

Підписано до друку 12.03.2021. Формат 60х90/16.
Папір офсетний. Друк. цифровий. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 примірників. Зам. № 1988